
РОЗДІЛ XI. МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК 341.322

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.06.3.49>

ОСОБЛИВОСТІ СУДОЧИНСТВА МІЖНАРОДНОГО ВІЙСЬКОВОГО ТРИБУНАЛУ ДЛЯ ДАЛЕКОГО СХОДУ

Алієв Р.В.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри операційного права
навчально-наукового інституту воєнної історії, права та соціальних наук,
Національний університет оборони України,
полковник юстиції
ORCID: 0000-0002-4309-3652*

Приполова Л.І.,

*кандидат юридичних наук,
старший дослідник,
начальник науково-дослідного відділу
проблем наукової та науково-технічної діяльності
науково-дослідного управління
проблем розвитку військової освіти та науки
Центру воєнно-стратегічних досліджень,
Національний університет оборони України»
полковник
ORCID: 0000-0002-8429-1866*

Алієв Р.В., Приполова Л.І. Особливості судочинства Міжнародного військового трибуналу для Далекого Сходу.

Метою створення 19 січня 1946 року Міжнародного військового трибуналу для Далекого Сходу (Токійського трибуналу) після Другої світової війни було притягнення до відповідальності керівників Японської імперії за скоєння воєнних злочинів, злочинів проти миру та злочинів проти людяності. Юрисдикція Токійського трибуналу поширювалась на вищих державних та військових осіб, відповідальних за підготовку, планування, розв'язання та ведення агресивної війни, а також за вчинення воєнних злочинів, злочинів проти миру та злочинів проти людяності.

У статті на основі проведеного аналізу розглянуто особливості судочинства Міжнародного військового трибуналу для Далекого Сходу. Акцентується увага на внесок Міжнародного військового трибуналу для Далекого Сходу у розвитку сучасної системи міжнародного кримінального правосуддя. Розглянуто питання історико-правового досвіду діяльності Токійського трибуналу, роблячи висновки про його подальше значення для розвитку міжнародних правових механізмів щодо притягнення до відповідальності за вчинення воєнних злочинів, злочинів проти миру та злочинів проти людяності. Проведено порівняння із судочинством Нюрнберзького міжнародного військового трибуналу. Підкреслюється роль Токійського трибуналу у розвитку міжнародного гуманітарного права, а також у подальшому формуванні моральних і правових засад діяльності таких інституцій, як Міжнародний кримінальний суд.

Також у статті проведено наукове дослідження особливостей судочинства Міжнародного військового трибуналу для Далекого Сходу, що відіграє важливе значення для подальшого розуміння розвитку міжнародного кримінального права, визначення принципів відповідальності за вчинення воєнних злочинів та формування механізму справедливості, що лягли в основу діяльності міжнародних інституцій.

Авторами зроблено висновок про організацію та процедуру судочинства Токійського трибуналу, недотримання задекларованого принципу двомовності судового процесу, вибірковість виду покарання, відсутність забезпечення невідворотності покарання для всіх заявлених злочинців та тривалість судового процесу.

Наданий довідковий матеріал щодо відповідних положень міжнародного гуманітарного права, а також наведені окремі історичні приклади.

Ключові слова. токійський трибунал, воєнний злочин, міжнародне гуманітарне право, війна, кримінальна відповідальність, військовий трибунал, міжнародне правосуддя, судовий розгляд.

Aliyev R.V., Prypolova L.I. Features of the proceedings of the International Military Tribunal for the Far East.

The establishment of the International Military Tribunal for the Far East (the Tokyo Tribunal) on January 19, 1946, following the Second World War, aimed to bring the leaders of the Japanese Empire to justice for committing war crimes, crimes against peace, and crimes against humanity. The jurisdiction of the Tokyo Tribunal extended to high-ranking state and military officials responsible for the preparation, planning, initiation, and conduct of aggressive war, as well as for committing war crimes, crimes against peace, and crimes against humanity.

Based on the conducted analysis, the article examines the specific features of the judicial proceedings of the International Military Tribunal for the Far East. Particular attention is given to the contribution of the Tribunal to the development of the modern system of international criminal justice. The article explores the historical and legal experience of the Tokyo Tribunal, drawing conclusions about its continuing significance for the evolution of international legal mechanisms for holding individuals accountable for war crimes, crimes against peace, and crimes against humanity. A comparison is made with the proceedings of the Nuremberg International Military Tribunal. The study emphasizes the role of the Tokyo Tribunal in the advancement of international humanitarian law and in shaping the moral and legal foundations of institutions such as the International Criminal Court.

Furthermore, the article presents a scholarly examination of the characteristics of the judicial process of the International Military Tribunal for the Far East, which plays an important role in understanding the development of international criminal law, defining the principles of responsibility for war crimes, and forming mechanisms of justice that underlie the activities of modern international institutions.

The authors have concluded that the organization and procedure of the Tokyo Tribunal's judicial process were characterized by the failure to observe the declared principle of bilingualism, the selectivity in the type of punishment imposed, the lack of inevitability of punishment for all declared criminals, and the excessive duration of the trial.

Reference materials concerning relevant provisions of international humanitarian law are provided, along with selected historical examples.

Key words: Tokyo Tribunal, war crime, international humanitarian law, war, criminal responsibility, military tribunal, international justice, judicial proceedings.

Постановка проблеми. Після Другої світової війни Міжнародний військовий трибунал для Далекого сходу (далі – Токійський трибунал) став одним із ключових інструментів реалізації міжнародного правосуддя. Незважаючи на спільну мету з Нюрнберзьким трибуналом у здійсненні правосуддя, Токійський трибунал відрізнявся процедурними нормами, підходами до тлумачення міжнародного права та складом суду. Вищезазначене зумовлює потребу у науковому розумінні ролі Токійського трибуналу щодо становлення міжнародного кримінального правосуддя.

Мета дослідження: з'ясування особливостей здійснення судочинства Міжнародного військового трибуналу для Далекого Сходу для врахування його у подальшому формуванні сучасних принципів міжнародного правосуддя, визначення правових та організаційних особливостей цього трибуналу та його внеску у розвиток інститутів відповідальності за вчинення воєнних злочинів.

Стан опрацювання проблематики. Питання щодо діяльності Міжнародного військового трибуналу для Далекого Сходу має важливе місце в дослідженні історії міжнародного кримінального правосуддя, однак залишається менш дослідженим порівняно з Нюрнберзьким процесом. Окремі аспекти діяльності у науковій літературі розглядалися у працях таких зарубіжних дослідників, як Б. Феррел, Д. Бассіоні, Р. Кларк, Й. Пайджет. Окремі згадки у вітчизняній науці про Міжнародний військовий трибунал для Далекого Сходу знаходять своє місце у працях, що присвячені загальним питанням міжнародного кримінального права, а саме: М. Ольховік, О. Кресіна, К. Лісова, В. Денисова та інші.

Виклад основного матеріалу. Згідно положень Каїрської декларації 1943 року, Сполучені Штати Америки, Велика Британія та Китай проголосили про намір «покарати агресію Японії» [1]. Союзники використовували термін «воєнні злочинці» в Потсдамській декларації від липня 1945 року, яка також вимагала «беззастережної капітуляції» Японії. У грудні на Московській конференції 1945 року Сполучені Штати, Велика Британія, Китай та Радянський Союз (який на той час також перебував у стані війни з Японією) надали генералу Дугласу Макартуру найвищі владні

повноваження в окупованій Японії та уповноважили його здійснювати «окупацію та контроль» над Японією на свій розсуд. На посаді Верховного головнокомандувача союзних держав Дуглас Маккартур спочатку заарештував багатьох високопоставлених японських військових лідерів, а в січні 1946 року видав прокламацію та Статут, якими було засновано Міжнародний військовий трибунал для Далекого Сходу.

Статут Міжнародного військового трибуналу для Далекого Сходу став прямим запозиченням найбільш важливих положень Статуту Нюрнберзького трибуналу. Проте, на противагу останньому, у ньому не мало місце дотримання принципу паритету, тобто рівноправності країн при організації та проведенні судового процесу. Коли в Нюрнберзькому трибуналі вибір головуючого відбувався членами трибуналу за взаємною згодою, обов'язки щодо підтримки обвинувачення рівномірно розподілялись між прокурорами за домовленістю, а сам судовий процес відбувався чотирма мовами. Водночас, під час Міжнародного військового трибуналу для Далекого Сходу процес здійснювався іншим чином. Розробка Статуту Міжнародного військового трибуналу для Далекого Сходу здійснювалась американськими юристами у відповідності до норм англосаксонської процедури, і деякі суттєві питання судового процесу виявилися не передбаченими ні статуту, ні правилами процедури [2, с. 115].

Токійський судовий процес над воєнними злочинцями відбувався з 3 травня 1946 року по 12 листопада 1948 року [3, с. 110]. Судові процеси проходили в колишній будівлі японського військового міністерства в Ітігаї, Токіо.

Одинадцять країн – Австралія, Канада, Китай, Франція, Індія, Нідерланди, Нова Зеландія, Філіппіни, Радянський Союз, Велика Британія та Сполучені Штати Америки – надали суддів та прокурорів для Міжнародного військового трибуналу для Далекого Сходу. Суддівський та прокурорський склад Міжнародного військового трибуналу для Далекого Сходу відображений у таблиці 1.

Таблиця 1

**Суддівський та прокурорський склад
Міжнародного військового трибуналу для Далекого Сходу**

Країна	Судді	Прокурори
США	1. Суддя Гарлан Ф. Стоун 2. Суддя Майрон Кеді Крамер 3. Суддя Джон Патрік Хіггінс	Головні прокурори: 1. Ернест Е. Денлі 2. Теодор Гоулсбі 3. Карлайл Воллес Хіггінс 4. Соліс Горвіц 5. Джозеф Беррі Кінан 6. Люк Лі 7. Едвард П. Монаган 8. Рой Л. Морган 9. Артур А. Сандаскі
Франція	Суддя Анрі Бернар	Андре Гаррі
Філіппіни	Суддя Дельфін Джаранілья	Педро Л. Серіо
Канада	Суддя Едвард Стюарт Макдугалл	Генрі Грейсь
Китай	Суддя Джу-ао Мей	Хсіанг Чуань
Нова Зеландія	Суддя Еріма Гарві Норткрофт	Е. Кларк
Індія	Суддя Радхабінод Пал	Шрі Рау
Велика Британія	Суддя Вільям Дональд Патрік	Артур С. Комінс
Нідерланди	Суддя Бернард Віктор Алоїзіус Ролінг	Р. ван Роен
Австралія	Суддя Вільям Флад Вебб	А. Фінлей
СРСР	Суддя Іван Міхіївич Зарянов	С.А. Головко

Джерело: створено авторами на основі [4]

Одночасно з цим, слід відзначити й той факт, що різні джерела дають різну інформацію стосовно суддівського та прокурорського складу Міжнародного військового трибуналу для Далекого Сходу, адже тривалість цього процесу (майже три роки) призвела до того, що склад суддів та прокурорів декілька разів змінювався.

Двадцять вісім високопоставлених японських військових та політичних лідерів були звинувачені за п'ятдесятьма п'ятьма окремими пунктами звинувачення у спільній змові з метою розв'язання та

ведення війни (класифікованій як злочини «класу А» – пункти 1-36; науковці часто іменують їх ще злочинами проти миру), звичайних воєнних злочинах («клас В» – пункти 37-52) та злочинах проти людяності («клас С» – пункти 53-55).

Слід відзначити той факт, що незважаючи на те, що найбільш помітною постаттю серед обвинувачених мав стати імператор Хірохіто, адже докази свідчили про його участь у плануванні агресивних воєн, проте Дуглас Макартур звільнив його від обвинувачення. Він вважав, що символічна роль імператора Хірохіто була важливою для стабілізації повоєнної Японії. Пощада імператора забезпечила можливість громадської співпраці з окупаційною групою союзників та проведення реформ, водночас уникаючи ризику перетворення його на обвинуваченого у вчиненні воєнних злочинів [5].

Прокурори здійснювали обвинувачення протягом 192 днів, до 27 січня 1947 року.

Інтереси обвинувачених представляли понад сто адвокатів, 75% з яких були японцями, а 25% – американцями. Захист розпочав викладення своїх матеріалів 27 січня 1947 року та завершив їх через 225 днів, 9 вересня 1947 року. Основним аргументом захисту було те, що ймовірно злочини ще не були встановлені як такі, що відповідають міжнародному праву, а дії Японії були самообороною.

З 3 травня 1946 року по 12 листопада 1948 року на суді було заслухано свідчення 419 свідків та розглянуто 4336 доказів, включаючи свідчення та письмові свідчення під присягою від 779 осіб. Серед ключових матеріалів обвинувачення був щоденник маркіза Коїчі Кідо, близького радника імператора Хірохіто, в якому детально описувалися внутрішні обговорення планування війни Японією.

Слід наголосити на тому, що судовий процес значно ускладнювали мовні та культурні бар'єри між обвинуваченням та обвинуваченими, а також між суддями, а також складність синхронного перекладу, який за таких умов був майже неможливим.

Після того, як захист завершив свій виступ 9 вересня 1947 року, Незалежний військовий суд витратив п'ятнадцять місяців на винесення рішення та підготовку своєї думки обсягом 1781 сторінку. Вироки були оголошені 4 листопада 1948 року, а зачитування рішення та вироків тривало з 4 по 12 грудня 1948 року. П'ятеро з одинадцяти суддів оприлюднили окремі думки поза залом суду. Отже, рішення не було винесено за одноголосним принципом, враховуючи наявність двох суперечливих думок та трьох окремих.

(Це свідчить про те, що рішення не було одноголосним, адже одне рішення було винесено більшістю, а також було проголошено дві суперечливі думки та три окремі думки) [6].

Одного обвинуваченого, Шумей Окаву, було визнано психічно непридатним для засудження і звинувачення щодо нього були зняті. Двоє обвинувачених, міністр закордонних справ Мацуока Йосуке та міністр військово-морських сил Нагано Осамі, померли під час судового процесу, а ще семеро були засуджені до смертної кари через повішення, яку було виконано 23 грудня 1948 року. Зокрема, шістьох обвинувачених було засуджено до смертної кари через повішення за воєнні злочини, злочини проти людяності та злочини проти миру, а саме:

1. Генерала Кендзі Дойхара – начальника розвідувальних служб у Маньчжоу-Го;
2. Кокі Хірота – прем'єр-міністра (пізніше міністр закордонних справ);
3. Генерала Сейшіро Ітагакі – військового міністра;
4. Генерала Хейтаро Кімура – командувача Бірманської армії;
5. Генерал-лейтенанта Акіра Мута – начальник штабу 14-ї армії;
6. Генерала Хідекі Тодзьо – командувача Квантунської армії (пізніше прем'єр-міністр) [7].

Одного обвинуваченого було засуджено до смертної кари через повішення за воєнні злочини та злочини проти людяності – генерала Іване Мацуї – командувача Шанхайських експедиційних сил та Центральнокитайської армії.

Ще шістнадцять обвинувачених були засуджені до довічного ув'язнення. Троє (Койсо, Шіраторі та Умедзу) померли у в'язниці, а інші тринадцять були умовно-достроково звільнені між 1954 і 1956 роками.

Двоє отримали коротші терміни ув'язнення. Міністра закордонних справ Шігенорі Тоґо засудили до 20 років позбавлення волі. Він помер у в'язниці в 1949 році. Міністра закордонних справ Мамору Шіґеміцу засудили до 7 років [3, с. 110]. Пізніше він обіймав посаду міністра закордонних справ та заступника прем'єр-міністра повоєнної Японії.

Слід відзначити, що засідання останнього дня транслювалося радіостанцією Збройних сил у Токіо та було записано з ефіру радіостанцією Британських окупаційних сил Співдружності WLKS [8].

Цікавим є той факт, що з 70 японців, затриманих за воєнні злочини, лише першу групу з 28 осіб було притягнуто до відповідальності, решта, розділена на 2-гу та 3-тю групи, чекали на суд у в'язниці Сугамо в Токіо. Міжнародний відділ обвинувачення, усвідомивши масштаби їхніх злочинів та значну кількість справ, вирішив судити затриманих сімдесят осіб трьома групами, причому перша

група з 28 воєнних злочинців була провідними лідерами у військовій, політичній та дипломатичній сферах. Друга група з 23 воєнних злочинців та третя група з 19 воєнних злочинців були сумно-звісними промисловими та фінансовими магнатами, підбурювачами війни, що займалися торгівлею боєприпасами та наркотиками, а також деякими менш відомими, але такими ж злочинними лідерами у військовій, політичній та дипломатичній сферах [9]. Всіх незасуджених воєнних злочинців генерал Дуглас Макартур звільнив у 1947 та 1948 роках. Більшість із них негайно повернулися на японську політичну арену.

Ще однією колосальною помилкою Токійського судового процесу було те, що уряд США та Верховний головнокомандувач Дуглас Макартур уклали угоду з генерал-лейтенантом Ішії Широ, колишнім командиром японського підрозділу біологічної війни 731, про те, що він та всі члени підрозділу 731 мають бути виправдані від воєнних злочинів в обмін на дані, які вони отримали під час експериментів на людях (багатьох тисячах китайців, корейців, радянських військовополонених і навіть американських військовополонених) [9].

Після Міжнародного військового трибуналу для Далекого Сходу були проведені інші судові процеси над воєнними злочинцями нижчого рівня, але це не були міжнародні трибунали, що розглядали ширше питання ведення війни як злочину.

Висновки. Таким чином, Міжнародний військовий трибунал для Далекого Сходу хоч і мав спільні риси з Нюрнберзьким процесом, однак мав ряд специфічних особливостей, які відрізняли його судочинство від судочинства останнього, зокрема:

організація та процедура судочинства повністю відображали специфіку англо-американської правової системи;

американське представництво як для головного судді, так і головного прокурора;

недотримання задекларованого принципу двомовності судового процесу (мова судочинства була переважно англійською, що значно ускладнювало судовий процес);

тривалість судового процесу (2 роки і 7 місяців, за цей час було заслухано сотні свідків та розглянуто тисячі документів);

вибірковість виду покарання та відсутність забезпечення невідворотності покарання для всіх заявлених злочинців (з 28 обвинувачених лише 7 було засуджено до смертної кари, всі інші до різних термінів ув'язнення, при цьому ряд злочинців так і не понесли реальне покарання).

Враховуючи зазначене, слід підсумувати що судовий процес Токійського трибуналу мав виразно політичний характер. Особливості судочинства Токійського трибуналу свідчать про необхідність врахування таких особливостей під час проведення судових процесів подібного рівня в майбутньому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Dittrich V.E., von Lingen K., Osten P. The Tokyo Tribunal: perspectives on law, history and memory. Torkel Opsahl Academic EPublisher, 2020. URL: <https://dokumen.pub/the-tokyo-tribunal-perspectives-on-law-history-and-memory-9788283481372-9788283481389.html> (дата звернення: 18.10.2025).
2. Лісова К. Міжнародний досвід створення та функціонування спеціальних військових трибуналів зі злочину агресії: історико-правові аспекти. *Право в умовах воєнного стану: проблеми та перспективи: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Тернопіль, 12 травня 2023 року*. Ірпінь: Державний податковий університет, 2023. С. 113–120.
3. Ольховік М.В., Якименко П.П., Сенченко А.О. Міжнародні трибунали як інструмент у боротьбі зі злочинами в рамках російсько-української війни. *Наукові праці Національного авіаційного університету. Серія: Юридичний вісник «Повітряне і космічне право»*. Київ: НАУ, 2023. № 2 (67). С. 108–115. URL: <https://jrnل.nau.edu.ua/index.php/UV/article/view/17850> (дата звернення: 18.10.2025).
4. Tokyo WarCrimes Trial. *The National WWII Museum*, 2025. URL: <https://www.nationalww2museum.org/war/topics/tokyo-war-crimes-trial> (дата звернення: 17.10.2025).
5. Parker L. The Tokyo war crimes trial: an explainer 77 years on. *The European Est*, 2025. URL: <https://the-european.eu/story-50978/the-tokyo-war-crimes-trial-an-explainer-77-years-on.html> (дата звернення: 17.10.2025).
6. Aksenova M., Amann D. M., Cohen D. The Tokyo Tribunal: perspectives on law, history and memory. Torkel Opsahl Academic EPublisher, 2020. Vol. 3. URL: <https://www.nurembergacademy.org/de/forschung/veroeffentlichungen/detail/the-tokyo-tribunal-perspectives-on-law-history-and-memory> (дата звернення: 18.10.2025).
7. The Tokyo Trial. *The International Law Library*, 2025. URL: <https://peacepalacelibrary.nl/research-guide/tokyo-trial> (дата звернення: 18.10.2025).

8. War crimes trial, Tokyo Japan, 12 November 1948: findings and sentences handed down by the President of the International Military Tribunal for the Far East, Chief Justice Sir William Webb KBE LLD, 2025. URL: <https://www.awm.gov.au/collection/C87753> (дата звернення: 19.10.2025).
9. Tianwei W. The Failure of the Tokyo Trial. 2025. URL: https://zzwave.com/cmfwweb/wiihist/japdeny/tokyo_trial.html (дата звернення: 18.10.2025).